

Ірына ЛУПАШКА,
кандыдат культуралогіі

ТУРЫСЦКА-ЭКСКУРСІЙНАЯ РАБОТА Ў БССР У 1920-я гг.

ПА МАТЭРЫЯЛАХ ЧАСОПІСА “НАШ КРАЙ”

УДК 379.822/.83(476)“192”:908(476)(051)

Аўтар артыкула аналізуе публікацыі, якія асвятляюць пытанні экскурсійнай работы і турызму, змешчаныя ў часопісе “Наш край” у 1920-я гг. Разглядаюцца асаблівасці развіцця гэтых напрамкаў дзейнасці на тэрыторыі БССР, паказваецца іх цесная сувязь з краязнаўчым рухам і сферай адукацыі. Робіцца выснова, што ў разгледжаны перыяд турысцка-экскурсійная работа знаходзілася ў стадыі станаўлення.

Ключавыя словы: *экскурсія, краязнаўчая экскурсія, прамысловая экскурсія, літаратурная экскурсія, экскурсант, кіраўнік экскурсіі, экскурсавод, турызм, турыст, турыстычны маршрут, краязнаўства, аб’ект паказу.*

The author of the article analyzes the publications covering the issues of excursion work and tourism, published in the magazine “Nash Krai” in the 1920s. The peculiarities of the development of these activities on the territory of the BSSR are examined. The author shows their close connection with the local history movement and the sphere of education. The conclusion that tourism and excursion work are on the stage of formation during the considered period is made.

Часопіс “Наш край” – друкаваны орган Цэнтральнага бюро краязнаўства пры Інстытуце беларускай культуры, які выдаваўся з 1925 да 1930 г. Крыніцазнаўчы патэнцыял часопіса цяжка пераацаніць. Шэраг айчынных даследчыкаў звяртаўся да публікацый на старонках часопіса з мэтай вывучэння пытанняў краязнаўчай работы, аховы помнікаў гісторыі і культуры, гісторыі музейнай справы і іншага [7–9; 19].

Прадмет нашага даследавання – вывучэнне пытанняў экскурсійнай работы і турызму, адлюстраваных на старонках часопіса “Наш край”.

Развіццё экскурсійнай справы і турызму цесна звязана з развіццём краязнаўчага руху. Таму цалкам зразумела, што адпаведныя пытанні перыядычна ўзнімаліся на старонках галоўнага краязнаўчага часопіса таго часу. Сярод прааналізаваных публікацый вылучаны шэраг цікавых для нашага даследавання: інструкцыі, метадычныя матэрыялы, артыкулы, якія закранаюць тэарэтычныя пытанні, апісанні маршрутаў.

У 1920-я гг. погляды на турысцкую і экскурсійную дзейнасць значна адрозніваліся ад сучасных уяўленняў. Перш за ўсё спынімся на пытаннях тэрміналогіі. Праведзены кантэнт-аналіз паказвае, што паняцці “турыстычны маршрут”, “падарожжа”, “экскурсія” часта выкарыстоўваліся як сінонімы, як і паняцці “турыст” і “экскурсант”. У якасці сінонімаў ужываліся таксама паняцці “экскурсавод”, “кіраўнік групы”, “кіраўнік экскурсіі”.

Апублікаваныя ў “Нашым краі” інструкцыйныя матэрыялы яскрава сведчаць, што турысцка-экскурсійная справа на Беларусі ў 1920-я гг. знаходзілася ў стадыі станаўлення і пераважна мела яшчэ неарганізаваны, часам хаатычны, характар. Пацвярджае гэта “Анкета для выяўлення стану экскурсійнай справы”, у якой канстатуецца, што “экспедыцыі, экскурсіі, падарожжы

і вандраванні да гэтага часу не ўлічваліся і таму не мог быць скарыстаны дослед у гэтай справе” [2, с. 60]. Для выпраўлення сітуацыі Цэнтральным бюро краязнаўства была распрацавана анкета, 12 пытанняў якой тычацца пераважна аспектаў арганізацыі турысцка-экскурсійнай справы на месцах: назвы ўстаноў і асоб, якія займаюцца гэтай праблемай; тэмы экскурсій; наяўнасць планаў падрыхтоўкі і аналізу падарожжаў, даведнікаў, паказальнікаў і іншых дапаможнікаў па тэме; удзел краязнаўчых арганізацый у азначанай дзейнасці і г. д. [2].

Яшчэ адна інструкцыя “Укладанне правадніка па БССР і апісанне экскурсійных маршрутаў” апублікавана ў 1930 г. У ёй адзначаецца, што “экскурсія-краязнаўчы рух шырока разгортваецца саматугам. Да апошняга часу няма яшчэ распрацаваных маршрутаў экскурсій па БССР”; падкрэсліваецца неабходнасць агульнага пуцяводніка і арганізаванага падыходу да гэтай дзейнасці. Далей даюцца слушныя метадычныя рэкамендацыі па апісанні маршрутаў. Складальнікі інструкцыі прапануюць уключыць у іх наступныя моманты: даведачны матэрыял (месцы прыпынкаў і харчавання з цэнамі, цэны на пераезды і магчымыя месцы наведвання); апісанне гарадоў, якія сустракаюцца па маршруце (характарыстыка эканамічнага, палітычнага і культурнага асяродку; сціслая гісторыя; экскурсійныя маршруты; асабліва цікавыя аб’екты паказу); апісанне шляху (магчымыя месцы адпачынку, месцы з добрымі кліматычнымі ўмовамі, наяўнасць пошты, медыцынскай дапамогі і да т. п.) [20].

Адзін з першых артыкулаў, у якім закранаюцца пытанні тэорыі і методыкі, – “Падарожжы па Беларусі”. Яго аўтар М. Алесін адзначае, што падарожжы маюць вялікае значэнне ў вывучэнні краю, а таксама “ў развіцці асобы, пашырэнні краязнаўства і культурна-гаспадарчым росце

краю, яны ўмацоўваюць здароўе; спрыяюць развою самадзейнасці; знаёмяць селяніна з жыццём гораду, а гараджаніна – з жыццём вёскі...” [1]. Як бачым, гэта стасуецца з сучасным разуменнем функцый турызму. Далей канстатуецца, што практыка “арганізацыі экскурсій і экспедыцый па сваім краі” невялікая і існуе неабходнасць пашырыць яе з дапамогай краязнаўчых таварыстваў. М. Алесін вылучае шэраг праблем, якія пераважна адносяцца да планавання і арганізацыі турысцкіх падарожжаў і экскурсій. Слушна рэкамендуецца аддаць вялікую ўвагу папярэдняй падрыхтоўцы: вызначыць мэты і маршрут, пазнаёміцца з літаратурай, якая ўтрымлівае звесткі пра запланаваныя да наведвання аб’екты.

У якасці прыкладу і метадычнай дапамогі прыведзена 12 маршрутаў, даецца кароткае іх апісанне і спіс літаратуры. Зместава сярод іх пераважаюць комплексныя, якія спалучаюць гісторыка-краязнаўчыя і вытворчыя падтэмы.

З улікам значнай працягласці прапанаваных маршрутаў па спосабе руху ўсе яны камбінаваныя транспартна-пешаходныя. Найбольш папулярныя для турысцка-экскурсійнай дзейнасці таго часу віды транспарту цяпер выкарыстоўваюцца мала, іх можна назваць нават экзатычнымі, што тлумачыцца развіццём аўтамабільнага транспарту, а таксама змяненнем прыродных умоў (зніжэнне ўзроўню вады ў рэках і інш.). Асноўны від транспарту, які прапаноўваўся турыстам у 1920-я гг., – чыгуначны. Распаўсюджаным быў і водны: “ад Барысава да Дэлепа трэба ехаць лодкай у гару па Бярозе”, а з Віцебска да Бешанковічаў ці з Барысава да Бабруйска – на параходзе. Часта рэкамендавалася “ехаць коньмі”. Напрыклад, са Слуцка да возера Князь ці з Жыткавіч да Турава [1].

Своеасабліваю метадычку па арганізацыі групавых падарожжаў “з мэтай пазнання і вывучэння краю” падрыхтаваў У. Мікіцінскі, які лічыў, што “справа падарожніцтва” ўваходзіць у непасрэдныя задачы краязнаўства [15]. Аўтар вылучае каротка- і доўгатэрміновыя групавыя падарожжы. Да кароткатэрміновых ён адносіць адна- і двухдзённыя, якія могуць адбывацца з вялікай колькасцю ўдзельнікаў, бо паграбуюць “менш увагі, падрыхтоўкі і сродкаў”. Доўгатэрміновыя рэкамендавалася абмежаваць 10-12 удзельнікамі, улічваючы “цяжкасць набыцця харчу” і неспрыяльныя ўмовы для размяшчэння падарожнікаў у час начлегу. Прапанаваны У. Мікіцінскім алгарытм падрыхтоўкі і ажыццяўлення падарожжа складаецца з наступных этапаў: арганізацыйны (выяўленне грашовых сродкаў, распрацоўка маршруту, складанне ўмоў і правіл для ўдзельнікаў, абвешчэнне тэрміну падання заяў, вызначэнне

адказнага кіраўніка, азнаямленне з літаратурай, непасрэдна падарожжа; апрацоўка матэрыялаў пасля вяртання [15, с. 52].

Ва ўмовах адсутнасці туріндустрыі галоўную роля ў падарожжы прызначалася кіраўніку групы, а спрэчныя пытанні рэкамендавалася вырашаць “таварыскім судом”. Для набыцця прадуктаў і вядзення рахункаў прапаноўвалася прызначыць “загадчыка гаспадарчай часткі”.

Актуальныя пытанні падымалі і іншыя даследчыкі. М. Каспяровіч адносіў экскурсійную справу да галіны асветы, меркаваў, што “яна развіваецца ў нас у найбольш цяжкіх умовах, паколькі “ў БССР няма цэнтру, які б развіваў яе, падлічваў дасягненні яе, кіраваў ёю і клапаціўся б удасканаленнем метадыкі яе”. Аўтар адзначаў і поспехі, якія “выраслі... амаль выключна ад беларускай практыкі”. Заўважалася, што экскурсійны рух ужо стаў масавым, аднак заставаўся стыхійным і “амаль заўсёды вельмі вялікі лік экскурсій не дае добрых вынікаў або зусім зрываецца” [10, с. 5].

Мікалай Каспяровіч меркаваў, што мэты экскурсіі адрозніваюцца ў залежнасці ад таго, хто яе арганізуе: “асветныя ўстановы... для ўзвышэння агульнаасветнага ўзроўню... краязнаўчыя арганізацыі – для збірання матэрыялаў да пазнання свайго краю; прафсаюзныя – для здаровага адпачынку сваіх членаў; фізкультурныя – з турыстычнымі мэтамі і г. д.” [10, с. 5]. Значым, што на сучасным этапе да турыстычных мэтаў адносяцца ўсе названыя.

Асноўная прычына недахопаў, на погляд М. Каспяровіча, – адсутнасць адзінага экскурсійнага рэспубліканскага цэнтру і адпаведнай практычнай літаратуры. Даследчык размяжоўваў тэарэтычную і практычную літаратуру па наступным крытэрыі: тэарэтычная адказна на пытанне “як вадзіць экскурсіі?”, практычная – “куды вадзіць?”. І калі да канца 1920-х гг. на думку аўтара, ужо быў назапашаны значны пласт тэарэтычнай літаратуры (расійская метадычная экскурсійная літаратура, публікацыі ў часопісах “Асвета” і “Наш край”), то практычнай адчуваўся значны недахоп.

Даследчык слушна сцвярджаў, што маршрут – аснова экскурсіі, ён укладаецца, арыентаваны на яе мэту, склад і колькасць удзельнікаў. Каб пазбегнуць адной і той жа працы, ён бачыў неабходнасць у стварэнні комплекснага маршрутаў, якія ў далейшым могуць быць скарыстаны пры распрацоўцы іншых. Аўтар адзначаў: маршрут павінен быць шырокай базай для эмацыйных перажыванняў і не стамляць экскурсантаў; маршруты могуць быць розныя па маштабе – ахопліваць краіну ці горад або адно прадпрыемства ці будынак [10, с. 6]. У цэлым

гэта адпавядае сучаснаму разуменню аглядных і тэматычных экскурсій.

Некаторыя публікацыі ўтрымліваюць апісанне экскурсійных аб'ектаў, што дае магчымасць параўнаць сучасныя і тагачасныя падыходы да іх адбору, вылучыць ужо страчаныя [6; 14; 18]. Д. Васілеўскі сцісла апісаў аб'екты паказу для культурна-гістарычнай, прамыслова-эканамічнай экскурсіі ў Оршы і “экскурсійныя аб'екты па акрузе”. Згадваецца цікавы для нас факт, што ў Оршы існавала Экскурсыбюро, дзе можна было “дастаць кіраўніка экскурсій па горадзе” [6, с. 16].

Вялікую працу па вылучэнні фабрычна-прамысловых аб'ектаў Мінска правёў Я. Ляўчук, які падрыхтаваў кароткія даведкі пра 18 мінскіх прадпрыемстваў, сярод якіх лямцавая фабрыка, цукерачная фабрыка “Прагрэс”, шпалерная фабрыка імя Вароўскага, піваварня “Беларусь”, шчотачная фабрыка, гута “Пралетар” і іншыя [14]. Аўтар адзначае, што папулярнасць азнаямлення з вытворчасцю “шляхам экскурсій” узрасла і з'яўляецца найбольш эфектыўнай. Я. Ляўчук слушна заўважае, што для “больш-менш сталага ўяўлення аб Менску” азнаямлення толькі з прамысловай недастаткова і прапаноўваў цыкл з трох экскурсій: папярэдне наведаць экскурсію “для агульнага азнаямлення з Менскам, яго гісторыяй, ростам” (згодна з сучаснай тэрміналогіяй – аглядная экскурсія), потым здзейсніць прамысловую экскурсію, а пасля – экскурсію для азнаямлення з культурай сталіцы [14, с. 27]. Для правядзення агляднай экскурсіі прапаноўвалася выкарыстоўваць вежу Чырвонага касцёла, Замкавую гару ці іншае высокае месца, адкуль відаць горад. Такім чынам, аўтар практычна апісаў прыём панарамнага паказу.

Рабіліся і спробы класіфікацыі экскурсій: згадваюцца прыродазнаўчыя, краязнаўчыя, культурна-гістарычныя, літаратурныя, “мяшаныя” (сёння – камбінаваныя) і інш. Аднак іх разуменне не заўсёды суадносілася з сучасным. Напрыклад, у артыкуле “Краязнаўчыя экскурсіі ў выхаванні моладзі” вядзецца гаворка пра значную ролю, функцыі, асаблівасці арганізацыі і праблемы экскурсій на прамысловыя прадпрыемствы [12]. Сёння такія экскурсіі выдзяляюцца ў асобны тып – прамысловыя.

Вылучаецца сярод іншых артыкул “Там, дзе тварыў Каганец” М. Каспяровіча, у якім разглядаецца літаратурная экскурсія [11]. Адметна, што аўтар прапаноўвае яе як самастойны варыянт, а не літаратурную падтэму ў складзе комплекснай экскурсіі, як гэта пераважала ў той перыяд. У якасці экскурсійных аб'ектаў даследчык раіў абраць “менш даступныя масам помнікі Каганцовага жыцця: яго творы ў арыгіналах, месцы, дзе ён пражываў значныя кавалкі часу, яго магіла

і д. т. п.” [11, с. 15]. Як магчымыя пункты маршруту ў Мінску называліся Дзяржаўная бібліятэка, Літаратурная камісія Інбелкульту, Дзяржаўны музей, наведванне прыяцеля Каганца Скандракова і жонкі паэта Ганны Кастравіцкай.

З артыкула вынікала, што значны комплекс матэрыялаў са спадчыны Каруся Каганца – маляўнічых тушшу – захоўваўся ў Дзяржаўным музеі, дзе экспанавалася ў адной невялікай вітрыне. Гаварылася пра намер музея экспановаць творы на сценах, што будзе спрыяць больш зручнаму агляду.

Выглядае даволі незвычайнай для сённяшняга падыходу прапанова ўключыць у маршрут наведванне прыватных асоб – сябра і ўдавы Каганца. Адзначалася, што два прадметы, якія захоўваліся ў прыяцеля паэта Скандракова, не вельмі зручна аглядаць, але гаспадар “ветліва дае іх бачыць”. Што тычыцца Г. Кастравіцкай, то яна “шмат раскажаць... не можа – гаворыць, гаворыць ды і расплачаецца” [11, с. 16]. Менавіта дом паблізу Залатой Горкі, дзе яна жыла, вылучаны як найбольш значны з мінскіх адрасоў паэта. Іншыя месцы жыхарства аўтар лічыў менш цікавымі, “бо такіх шмат”. Тым не менш М. Каспяровіч прыводзіў 6 адрасоў і гаварыў пра неабходнасць адшукаць іншыя, бо “ад таго ці іншага з іх можна будзе больш зручна пачынаць пэўную групавую экскурсію”. Звярталася ўвага і на ўшанаванне памяці: “не шкодзіла б, каб уласнікі гэтых дамоў папрыбівалі да іх дошкі з адпаведнымі надпісамі” [11, с. 18].

Як важны аб'ект паказу ў экскурсіі, прысвечанай Каганцу, называлася Мінская турма па вул. Валадарскага, дзе паэт сядзеў двойчы і дзе “надарваў сваё здароўе, тут мучыўся за тое, што хацеў лепшай долі беларускаму сялянству” [11, с. 18].

Адзначаючы складанасць наведаць усе звязаныя з К. Каганцом мясціны, М. Каспяровіч здзейсніў вандроўку яшчэ і па Міншчыне з мэтай высветліць яе турыстычны патэнцыял і зрабіць накіды да маршруту. У выніку пробнага падарожжа краязнаўца прыйшоў да высновы, што “Каганцовыя месцы вельмі ўдзячныя для групавых трохдзённых экскурсій”: першы дзень – мінскія адрасы; другі – Мінск – Койданава – Навасёлкі – Прымагілле; трэці – Прымагілле – Фаніпаль – Мінск. Як спосаб руху прапаноўваўся камбінаваны маршрут: “апроч цягніка ўся падарожж... павінна адбывацца пехатою” [11, с. 25].

Пэўная частка апублікаваных артыкулаў – своеасаблівыя пуцявыя нататкі, дзе даюцца апісанні ўжо здзейшаных вандровак [3–5; 16; 17; 21; 22]. Гэтыя маршруты нельга назваць турыстычнымі ў сучасным разуменні. Можна абзначыць іх як даследчыя падарожжы, што стасуецца з характэрным для таго часу экскурсійным метадам пазнання роднага краю. У такія

вандроўкі выпраўляліся, як правіла, удзельнікі краязнаўчых гурткоў і таварыстваў. З чатырох апублікаваных апісанняў падарожжаў тры арганізаваны школьнымі краязнаўчымі гурткамі [3–5; 21; 22]. Яшчэ адно здзейснілі ўдзельнікі Слуцкага краязнаўчага таварыства [16; 17].

Назіраўся розны ўзровень арганізацыі і ступень падрыхтаванасці ўдзельнікаў. Калі ў некаторых групах існаваў папярэдні план і дакладна вызначаны аб'екты агляду, то іншыя вывучалі мясцовасць непасрэдна падчас вандроўкі.

Добрым папярэднім узроўнем падрыхтоўкі вылучаецца экскурсія краязнаўчага гуртка 4-й мінскай сямігодкі па маршруце Мінск – Барысаў – Свіслач – Бабруйск – Мінск [3]. Дальнія краязнаўчыя экскурсіі настаўнік М. Валасевіч разглядаў як адзін з дзейсных сродкаў уцягнення вучняў у краязнаўчую працу.

У шасцідзённае падарожжа накіраваліся 9 вучняў і настаўнік. Апісанне маршруту зроблена на аснове занатаваных уражанняў школьнікаў: штодзённа паміж імі размяркоўваліся заданні па вывучэнні аб'ектаў агляду. Аднаму з вучняў было даручана весці агульны дзёнік экскурсіі. Дзякуючы гэтаму мы даведваемся, што найбольшае ўражанне на турыстаў зрабіла сернічковая фабрыка, а ў Барысаве экскурсію правёў мясцовы “кіраўнік экскурсіі” – старшыня Барысаўскага раённага таварыства краязнаўства Самцэвіч. Узаемадзеянне з мясцовымі прадстаўнікамі краязнаўчых арганізацый, як адзначае М. Валасевіч, вельмі спрыяла яе паспяховасці.

Абапіраючыся на станоўчы вопыт, пад кіраўніцтвам таго ж настаўніка было арганізавана 17-дзённае падарожжа ўлетку 1929 г. [4; 5] – экскурсія “мяшанага тыпу: пасадка па чыгунцы, пешатой і па вадзе ў лодцы”. Адна з мэт, якую ставілі перад сабой удзельнікі, – “пракласці дарогу наступным вучнёўскім краязнаўчым экскурсіям на гэтым малавядомым маршруце” [4, с. 25].

Не заўсёды асноўнай перашкодай для арганізацыі экскурсій становіўся недахоп грашовых сродкаў. Так, члены Слуцкага краязнаўчага таварыства здзейснілі запланаваную экскурсію з мэтай абследавання возера Князь і яго ваколіц толькі з другой спробы, бо спачатку “ўдзельнікаў на экскурсію не знайшлося” [16, с. 24].

Вопытам арганізацыі школьных краязнаўчых экскурсій дзяліўся настаўнік У. Уладзіміраў, які адзначаў важнасць папярэдняга ліставання з усімі пунктамі наведвання і прыпынкаў па маршруце. Краязнаўчы гурток папрасіў такой дапамогі ў Цэнтральнага бюро краязнаўства, і “варта было паказаць штамп Беларускай Акадэміі Навук, як дзверы нам адчыніліся” [21, с. 78].

У адрозненне ад большасці разгледжаных экскурсій заданне экскурсантам давалася не толькі

падчас, але і да экскурсіі: кожны вучань павінен быў падрыхтаваць інфармацыю па горадзе ці іншым населеным пункце. Гэта рабілася для таго, каб экскурсанта былі “не толькі зрыцелямі”. У. Уладзіміраў заўважаў, што значная частка экскурсій носіць характар “пасіўнага разглядання”, і слухна сцвярджаў, што актыўнасць і ініцыятыва павінны ісці і ад вучняў таксама [21, с. 78].

З артыкула мы даведваемся, што прамысловы аб'ект Асінбуд меў сваю “экскурсійную камісію”, якая выдавала пропускі для агляду. Існавала неабходнасць папярэдне “спісацца з экскурсійнай камісіяй, а інакш да агляду не дапусцяць”. Гэта тлумачыцца тым, што “Асінбуд наведвае так многа экскурсій, што патрэбна строга ўстаноўка чаргі” [22, с. 62].

Гэты маршрут вылучаецца сярод іншых наведванням чатырох музеяў: у Магілёве, Бабруйску і двух у Гомелі (“у вялізным парку былога князя Паскевіча” і Педагагічнага).

Сярод недахопаў У. Уладзіміраў вылучаў арганізацыйныя цяжкасці, бюракратыю на месцах і адсутнасць турысцка-экскурсійнай інфраструктуры, асабліва сталых экскурсійных баз або “асоб, якія далі б сваю параду, як скарыстаць час у межах данага населенага пункта” [22, с. 70].

Падагульняючы сказанае, зазначым, што матэрыялы часопіса “Наш край” дазваляюць скласці даволі поўнае ўяўленне аб стане турысцка-экскурсійнай справы ў БССР у 1920-я гг. Спецыялізаваных часопісаў у гэты перыяд на тэрыторыі БССР не выдавалася.

На падставе кантэнт-аналізу робім выснову, што погляды на турысцка-экскурсійную дзейнасць і падыходы да яе арганізацыі ў 1920-я гг. на тэрыторыі БССР значна адрозніваліся ад сучасных уяўленняў. Гэта праяўлялася ў тым ліку і ў спецыфічным разуменні паняццяў “экскурсія”, “экскурсант”, “турыст”, якія трактаваліся даволі шырока. Аднак значная роля гэтых відаў дзейнасці, асабліва ў навучальнай і выхаваўчай рабоце, пад сумненне не ставілася.

Турыстычная інфраструктура фактычна адсутнічала. На начлег падарожнікі спыняліся пераважна ў школах і іншых навучальных установах па папярэднім узгадненні. Адзначаюцца цяжкасці з набыццём харчавання, магчымасцю свабодна трапіць на экскурсійныя аб'екты і практычная адсутнасць інфармацыйна-даведачных аб'ектаў і спецыялістаў (арганізатараў экскурсій, экскурсаводаў) на месцах.

Найбольшае распаўсюджанне экскурсіі атрымалі сярод навучэнцаў пад кіраўніцтвам іх настаўнікаў, а таксама членаў краязнаўчых гурткоў і таварыстваў. Значная роля ў развіцці гэтай дзейнасці належала асобным энтузіястам – педагогам і краязнаўцам.

Сярод экскурсій пераважалі краязнаўчыя, якія разумеліся даволі шырока. Значны складнік у іх належаў агляду прамысловых аб'ектаў. Сярод іншых экскурсійных аб'ектаў можна вылучыць гістарычныя мясціны, мемарыяльныя і памятныя месцы, помнікі архітэктуры, музеі.

Паводле спосабу руху пераважалі камбінаваныя (транспартна-пешаходныя) экскурсіі. Распаўсюджаным відам транспарту была чыгунка, на якую турыстам можна было атрымаць праязныя дакументы са зніжкай.

Такім чынам, праведзенае даследаванне дазволіла выявіць асаблівасці развіцця турыстыка-экскурсійнай работы на тэрыторыі БССР у 1920-я гг. і іх адлюстраванне на старонках часопіса "Наш край".

Спіс літаратуры

1. Алесін, М. Падарожжы па Беларусі / М. Алесін // Наш край. – 1927. – № 2. – С. 30–36.
2. Анкета для выяўлення стану экскурсійнай справы // Наш край. – 1927. – № 4. – С. 60–61.
3. Валасэвіч, М. Па родных абшарах / М. Валасэвіч // Наш край. – 1929. – № 4. – С. 49–59.
4. Валасэвіч, М. Семнаццаць дзён па БССР / М. Валасэвіч // Наш край. – 1930. – № 1. – С. 25–35.
5. Валасэвіч, М. Семнаццаць дзён па БССР (працяг) / М. Валасэвіч // Наш край. – 1930. – № 2. – С. 29–44.
6. Васілеўскі, Д. Экскурсійныя аб'екты Аршаншчыны / Д. Васілеўскі // Наш край. – 1929. – № 4. – С. 16–21.
7. Гужалоўскі, А. А. Вывучэнне і ахова ў БССР помнікаў архітэктуры (па матэрыялах часопіса "Наш край". 1925–1930 гг.) / А. А. Гужалоўскі // Працы гістарычнага факультэта БДУ : навук. зб. – Вып. 11. – Мінск : БДУ, 2016. – С. 180–190.
8. Гужалоўскі, А. А. Часопіс "Наш край" як крыніца па гісторыі музейнай справы Беларусі / А. А. Гужалоўскі //

Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны : навук. зб. – Вып. 10. – Мінск, 2015. – С. 157–167.

9. Дзянісаў, А. Краязнаўства Полаччыны на старонках часопіса "Наш край" / А. Дзянісаў // Польша. – 2007. – № 2. – С. 211–214.

10. Каспяровіч, М. Куды і як вадзіць экскурсіі (экскурсіі па Менску і Віцебску) / М. Каспяровіч // Наш край. – 1929. – № 4. – С. 5–16.

11. Каспяровіч, М. Там, дзе тварыў Каганец / М. Каспяровіч // Наш край. – 1928. – № 10. – С. 14–26.

12. Краязнаўчыя экскурсіі ў выхаванні моладзі // Наш край. – 1928. – № 2. – С. 3–5.

13. Купрэвіч, В. Прыродазнаўчая экскурсія па Смалявіцкім раёне Мен. акр. / В. Купрэвіч // Наш край. – 1927. – № 4. – С. 57–60.

14. Ляўчук, Я. Фабрычна-прамысловыя прадпрыемствы места Менску / Я. Ляўчук // Наш край. – 1928. – № 6-7. – С. 27–33.

15. Мікіцінскі, У. Аб арганізацыі групавых падарожжаў з мэтай пазнання і вывучэння краю / У. Мікіцінскі // Наш край. – 1928. – № 5. – С. 52–55.

16. Мікіцінскі, У. Падарож па Случчыне / У. Мікіцінскі, Р. Пяцэвіч, П. Ажэўскі // Наш край. – 1928. – № 2. – С. 24–44.

17. Мікіцінскі, У. Падарож па Случчыне (працяг) / У. Мікіцінскі, Р. Пяцэвіч, П. Ажэўскі // Наш край. – 1928. – № 3. – С. 28–37.

18. Самцэвіч, В. Культурна-гістарычная экскурсія Барысаў – Стара-Барысаў – Студзёнка / В. Самцэвіч // Наш край. – 1927. – № 5. – С. 33–34.

19. Соркіна, І. Праблемы мястэчак Беларусі на старонках часопіса "Наш край" (другая палова 1920-х гадоў) / І. Соркіна // Гістарычны альманах. – Т. 10. – Гродна, 2004. – С. 141–150.

20. Укладанне правадніка па БССР і апісанне экскурсійных маршрутаў // Наш край. – 1930. – № 5-6. – С. 82.

21. Уладзіміраў, У. Школьна-краязнаўчая экскурсія 8 Н.-Барысаўскай школы па БССР / У. Уладзіміраў // Наш край. – 1930. – № 7-8. – С. 77–79.

22. Уладзіміраў, У. Школьна-краязнаўчая экскурсія 8 Н.-Барысаўскай школы па БССР (працяг) / У. Уладзіміраў // Наш край. – 1930. – № 9-10. – С. 59–70.

Заканчэнне. Пачатак на с. 51.

19 чэрвеня – 110 гадоў з дня нараджэння Пятра Бітэля (1912–1991), паэта, перакладчыка

110 гадоў з дня нараджэння Вацлава Окалава (1912–1969), акцёра, заслужанага артыста Беларусі

20 чэрвеня – 110 гадоў з дня нараджэння Канстанціна Паплаўскага (1912–1984), дырыжора, кампазітара, педагога, заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі

70 гадоў з дня нараджэння Віктара Хмыза, мастака, педагога

60 гадоў з дня нараджэння Кацярыны Дулавай, музыказнаўцы

21 чэрвеня – 70 гадоў з дня нараджэння Вольгі Санковай, мастачкі, дызайнера

22 чэрвеня – 75 гадоў з дня нараджэння Уладзіміра Максімава, мастака

70 гадоў з дня нараджэння Станіслава Рабашчука, мастака

23 чэрвеня – 80 гадоў з дня нараджэння Алісы Мароз, мастачкі

24 чэрвеня – 245 гадоў з дня нараджэння Яна Ходзькі (Барэйкі; 1777–1851), пісьменніка, драматурга, грамадскага дзеяча

115 гадоў з дня нараджэння Язэпа Зазека (1907–1977), празаіка, літаратуразнаўцы, фалькларыста

25 чэрвеня – 130 гадоў з дня нараджэння Зігмунта Абрамовіча (сцэнічнае імя Антон Забель; 1892–1988), акцёра

26 чэрвеня – 125 гадоў з дня нараджэння Лявона Свена (сапр. Савёнак; 1897–1974), празаіка, журналіста

90 гадоў з дня нараджэння Давіда Сімановіча (1932–2014), паэта, празаіка, перакладчыка

28 чэрвеня – 100 гадоў з дня нараджэння Івана Кудраўцава (1922–2004), крытыка, літаратуразнаўцы

100 гадоў з дня нараджэння Пятра Стэфановіча (1922–2006), празаіка, драматурга, перакладчыка

75 гадоў з дня нараджэння Мікалая Сеўрукова, баяніста, педагога, заслужанага артыста Беларусі

60 гадоў з дня нараджэння Віктара Іўчанкава, мовазнаўцы, журналіста

29 чэрвеня – 120 гадоў з дня нараджэння Іллі Чашніка (1902–1929), мастака

110 гадоў з дня нараджэння Пятра Хатулёва (1912–1937), крытыка

70 гадоў з дня нараджэння Мікалая Калядкі, дырыжора, заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі

30 чэрвеня – 70 гадоў з дня нараджэння Віктара Міхайлоўскага, мастака

Паводле звестак Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва.